

Mogućnosti i poteškoće modernizacije hrvatskog društva u perspektivi Mardešića, Rogića i Županova¹

Gordan Črpić
gordan.crpic@zg.t-com.hr

UDK: 316 Mardešić, Ž.
316.422(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 29. rujna 2011.
Prihvaćeno: 7. listopada 2011.

U radu se obrađuje rad hrvatskog sociologa Željka Mardešića koji je bio prezentiran na znanstvenom simpoziju o Željku Mardešiću organiziranom u Zagrebu u lipnju 2011. godine pod naslovom »Željko Mardešić – Metamorfoze svetoga u suvremenom svijetu«. U radu se pokazuje kako Mardešića ne treba gledati isključivo kao sociologa religije, već prije svega hrvatskog sociologa koji daje bitan prinos razumijevanju modernizacije hrvatskog društva, posebno reflektirajući fenomen religioznosti i svetoga u maniri klasičnih sociologa. U tom kontekstu u radu se daje uvid u analizu modernizacijskih procesa kod Rogića i Županova i pokazuje se kako ta tri autora, polazeći od različitih teoretskih polazišta, različitih kutova gledanja, daju originalne prinose razumijevanju modernizacije u Hrvatskoj.

Ključne riječi: *modernizacija, Mardešić, hrvatsko društvo, religioznost.*

Uvod

Osnovna je intencija ovoga rada pokazati da je Željko Mardešić sociolog kojega treba razumijevati u širem spektru sociološke misli, ne ga reducirati samo na usko područje sociologije religije. Da bismo bolje razumjeli originalan Mardešićev doprinos razumijevanju modernizacije hrvatskog društva, dajemo osnovne crte analize hrvatskog društva dvojice autora: Ivana Rogića i Josipa Županova. Zašto u analizi uzimamo radove baš ovih autora? Riječ je o origi-

¹ Članak je rađen na osnovi teksta neobjavljena doktorata (usp. G. ČRPIĆ, *Utjecaj religioznosti na individualnu i socijalnu dimenziju morala u Hrvatskoj*, Zagreb, 2009).

nalnim misliocima koji iz tri različita rakursa, neovisnim analizama dolaze gotovo do istih zaključaka o problemima, dinamici mogućem i potrebnom smjeru hrvatske modernizacije. Ako analiziramo Mardešićev doprinos proučavanju fenomena modernizacije hrvatskog društva onda nužno moramo uzeti u obzir kontekst u kojemu on djeluje i autore koji se paralelno, uz njega, bave ovim fenomenom. Dakle u radu ćemo prikazati osnovne ideje trojice analitičara hrvatskog društva, Županova, Mardešića i Rogića, te ćemo na kraju dati sintezu misli njih trojice, te naznačiti prostor, mogući kapacitet i ograničenja suvremenog hrvatskog društva za nov, potreban, modernizacijski zahvat, koji postaje razvidan upravo svjetlom naznačenih autora.

U tom kontekstu postavljamo hipoteze unutar kojih je smješteno ovo promišljanje:

1. Mardešić, Županov i Rogić daju dostatan okvir za analizu suvremenih modernizacijskih kapaciteta hrvatskog društva.
2. Mardešić je suptilan analitičar hrvatskog društva, ne samo sociolog religije iako religija u njegovoj analizi ima povlašteno mjesto.
3. Svojim promišljanjem Mardešić daje originalan prinos razumijevanju i mogućnosti modernizacije hrvatskog društva uvodeći u analizu element *svetog* kao ključnu varijablu za razvitak društva.

Modernizacija Hrvatske kod Rogića

Počet ćemo od Rogićevih uvida u modernizacijske procese u Hrvatskoj. Razlog tome jest taj što Rogić daje upravo najširi okvir za razumijevanje ovih procesa budući da se tim pitanjem sustavno bavi te ga pokušava sociološki opisati, a ne samo koristiti u analitičke svrhe, kako to čine preostala dva autora. Dakle, Rogić nam daje svojevrsan »ključ« za razumijevanje samih procesa modernizacije u Hrvatskoj. Ne samo njegovih učinaka. Kod Rogića, već na prvoj razini, nailazimo na njegovo napuštanje *mainstrema* u društvenim znanostima u Hrvatskoj, odbacivanje pojma *tranzicija*, a koji se kod nas gotovo bezrezervno veže uz pojam modernizacije hrvatskog društva. Tranzicija u bitnom promovira samo tri društvena procesa: *demokratizaciju, privatizaciju i civilnost* i stoga ne može osigurati cjelovitu preobrazbu suvremenog hrvatskog društva jer mu nedostaje razrada dvaju bitnih procesa »industrijski i urbanizacijski«². Rogić sugerira da je za preobrazbu postsocijalističkih društava potrebno pokrenuti proces (post)modernizacije kao oblika cjelovite potrebne modernizacije tih društava.³ Rogić luči tri hrvatske modernizacije, ili barem tri njezina pokušaja. Prva je ograničena na razdoblje od 1868. do 1945., druga od 1945. do 1990.,

² I. ROGIĆ, *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naknada, 2000, 616.

³ *Isto*, 548.

a treća započinje s 1991. godinom. Prema njemu, hrvatsku modernizaciju u prvom razdoblju u bitnome određuje paradoks dvostruke periferije i manjak državne samostalnosti⁴. Hrvatska je naime na periferiji Austrougarskog carstva, a ovo je opet periferija glavnih europskih modernizacijskih procesa. Tu također dobro naznačuje sukob interesa *narodnog hrvatskog kraljevstva* i *carstva* unutar kojega se to kraljevstvo nalazi. Dakle hrvatsko se narodno kraljevstvo nalazi između dva moćna carstva: Otomanskog i Austrougarskog. Interes hrvatskog kraljevstva je obrana od Turaka. To je i interes Austrougarskog carstva, no njegov je interes ujedno i slabljenje hrvatskog kraljevstva i u tu svrhu koristi etničku skupinu Srba⁵ koji bježe pred Turcima i koji se u unutar hrvatskog kraljevstva konstituiraju kao svojevrsno »protudruštvo«. Taj prijemor oko mjesta etničkih Srba u hrvatskom političkom narodu aktualan je i danas i svakako opterećuje mogućnost modernizacije hrvatskog društva. Ima razloga iz kojih se može zaključiti da uloga koju su Srbi imali na ovim prostorima u proteklih nekoliko stoljeća priječi i priječila je ozbiljnu modernizaciju i srpskog društva, no to nije tema našeg rada. Tek uzgredno vrijedi upozoriti na činjenicu da ova blokada nije unilateralna.

Kada Rogić reflektira razdoblje prve modernizacije u Hrvatskoj upućuje na negativnu bilancu dugogodišnje hrvatske, kako je on zove, *nagodbenjačke politike* koja je za rezultat imala to da su u prvoj Jugoslaviji njeni protagonisti ustvari izgubili predodžbu čiji su oni zapravo zastupnici, te da su u krajnjoj liniji uglavnom zastupali »sami sebe«.⁶ Upozorava da je rezultat te politike bio taj da je Hrvatska pred kraj razdoblja prve modernizacije postala po drugi puta predzidom, ali ovoga puta ne kršćanstva već građanskoga svijeta.⁷ Tu je riječ o ulasku Hrvatske u prvu Jugoslaviju koja je, kako to tvrdi Mardešić, bila »korak unazad« u odnosu na Austrougarsku.⁸ U završnom periodu prve modernizacije Hrvatske političari mobiliziraju seljačke slojeve, no u prijelomnim trenucima Drugoga svjetskoga rata, upravo ustrajući u nagodbenjačkoj politici, ostavili su *prazan prostor* za dva totalitarizma koji su preuzeli inicijativu, iako Rogić dobro uočava da je njihova »kandidatura« za glavne modernizatore hrvatskog društva »iznenađenje«.⁹ Iznenađenje je u tome što ni ustaše ni komunisti nisu imali *placet* hrvatskog naroda, izražen slobodnim i demokratskim putem, da preuzmu vodstvo društva. No praznina koju je ostavila nagodbenjačka politika Hrvatske seljačke stranke omogućila je najprije jednima, a onda i drugima da dođu u poziciju moći i budući da svoju poziciju nisu davali na dispoziciju, omogućena im je vladavina s mnogostrukim štetnim posljedicama za hrvatsko društvo.

⁴ Isto, 613.

⁵ Isto, 332.

⁶ Isto, 403.

⁷ Isto, 389.

⁸ Usp. J. JUKIĆ, *Budućnost religije*, Split, Matica hrvatska, 1991.

⁹ Usp. I. ROGIĆ, *Tehnika i samostalnost...*, 414.

Drugu modernizaciju hrvatskog društva Rogić datira u razdoblje od 1945. do 1990. godine. On tu modernizaciju naziva »paradoksalna modernizacija« ostvarena u totalitarnom ozračju.¹⁰ Tu je kao originalno iznašašće toga sustava postuliran *samoupravljački model* uređenja društva, kao »vrsta demokracije pod totalitarnim nadzorom«¹¹ za kojega on drži da je u biti bio renterijerski, na analitičkoj razini označen »atributom egalitarnosti«.¹² Druga modernizacija u Hrvatskoj završava, prema Rogiću, kao i prva »praznim mjestom«.¹³ a osnovu za treću modernizaciju vidi u »pričuvnim mrežama *svijeta života*« u kojima važnu ulogu imaju *obitelj*, *Katolička crkva*, »idealisti i pojedinci što su oblikovali vlastiti opstanak«.¹⁴

Rogić svoju raspravu o tehnicu i samostalnosti, odnosno o modernizacijama hrvatskog društva, radi upravo s nakanom da dadne obzor za moguću treću hrvatsku modernizaciju.¹⁵ U bitnome on tu vidi dva modela moguće modernizacije: Prvi je modernizacija *odozgo* određena ratnim događanjima.¹⁶ U složenoj analizi u kojoj pokazuje suodnos Hrvatske i Srbije u ratu i nakon njega, Rogić zaključuje da je za Hrvate, nakon iskustva gotovo stoljetne srpske okupacije, racionalno bilo inzistirati na konceptu »najprije država (hrvatska) – potom društvo«.¹⁷ Tu analizira i učinke međunarodnih organizacija i »građanskih carstava« za koje drži da, ukoliko ustraju na »modernizaciji unazad«, nužno vode u »raspirivanje novoga rata«.¹⁸

On također naznačuje dva moguća modela modernizacije Hrvatske »odozdo«. Tu naglašava da je za uspjeh modernizacije važno odmaknuti se od direktivnog koncepta modernizacije *odozgo* i izvana, koji reducira modernizaciju na »poduzeće i civilno društvo«.¹⁹ Uviđa da su tijekom *druge modernizacije* bitno »oštećene brojne navike, umijeća, tradicije, vrijednosni sklopovi, životni stilovi itd., nužni za oblikovanje otporne demokracije«.²⁰ Stoga utvrđuje da je ponovno ispražnjeno mjesto glavnih aktera modernizacijske mijene. U povijesnom pamćenju Hrvata političari su bili ili proroci ili protudruštveni/protudržavni nagodbenjaci. Jedni su završavali kao žrtve, a drugi kao rentijeri. Takvo je stanje dovelo do situacije da Hrvatska ima manjak sposobnih, racionalnih činovnika koji su sposobni učinkovito organizirati sustav. Stoga on kao nužnost vidi potrebu hitnog odgajanja racionalnog sloja činovnika sposobnih izgrađivati i nositi demokratske institucije, koji će uz profesionalne kompetencije biti

¹⁰ Usp. *isto*, 413.

¹¹ *Isto*, 496.

¹² *Isto*, 494.

¹³ *Isto*, 508.

¹⁴ *Isto*, 509.

¹⁵ Usp. *isto*, 603.

¹⁶ Usp. *isto*, 513.

¹⁷ *Isto*, 535.

¹⁸ *Isto*, 533.

¹⁹ *Isto*, 534.

²⁰ *Isto*, 552.

ispunjeni i »profesionalnim ponosom«. ²¹ U percepciji moguće (post)modernizacije Hrvatske Rogić daje nekoliko orijentacijskih strategija razvitka: ²²

1. Demokratska država koju Rogić precizira kao *antitotalitarnu*.
2. Obzirni korporacijski sektor – razvoj stručnih i intelektualnih elita koje će biti kadre planetarno se profilirati, promovirati hrvatski identitet i zaštititi hrvatski okoliš, kulturna dobra, kakvoću obitelji, moral...
3. Treći sektor bez rentijerskih opsesija. Tvrdi da je dio trećeg sektora razvijenog u totalitarizmu imao funkciju nadzora svakodnevnog života pa se danas javlja obveza »dekonstrukcije 'humanitarnih monopola' kao usporedne vlasti« pa i ukoliko se javljaju kao direktivni opunomoćenici *građanskih carstava*.
4. Razvitak svijeta života sposobnog za javnu komunikaciju. Tu čini distinkciju između *javnog* i *masovnog* komuniciranja i postavlja pitanje koliko sredstva masovnog komuniciranja jesu/mogu omogućiti javnu komunikaciju?

Kao »nulti nacionalni interes« naznačuje tri idealna tipska obilježja: ²³

1. Postmoderna tehnička subjektivnost.
2. Znanje i kompetencije.
3. Nacionalni ponos.

Modernizacija Hrvatske kod Županova

Rogić nam daje širu povijesnu perspektivu razvitka suvremenog hrvatskog društva. Županov tu perspektivu pretpostavlja, oslanjajući se na radove antropologa poput Vere Erlich i Dinka Tomašića, te se koncentrira na analizu socijalističkog društva i postsocijalističkog hrvatskog društva. Široj je akademskoj javnosti postao poznat po pojmu *egalitarizma* koji je još ranih sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća vezao uz socijalističku industrijalizaciju, odnosno kasnije na cjelokupan dominantni društveni kod. ²⁴ U kasnijim refleksijama *egalitarizma* koji se, po njemu, razvija u *egalitarni sindrom* Županov ga određuje kao »filozofiju« ujednačavanja »ljudi prema dolje« koja se u ekonomskom životu naziva teorija »jednakih trbuha«, a u intelektualnom teorija »jednakih sposobnosti«. ²⁵ Određujući egalitarizam on navodi da je to »distributivni proces u društvu koji obuhvaća dvoje: 1) distribuciju društvenih položaja i 2) alokaciju 'društvenih nagrada'. ²⁶ Glavna ideja »radikalnog egalitarizma« koja se odnosi na alokaciju nagrada jest koncept prema kojemu »nitko ne smije dobiti više od

²¹ *Isto*, 555.

²² *Usp. isto*, 595-600.

²³ *Isto*, 601.

²⁴ *Usp. J. ŽUPANOV, Sociologija i samoupravljanje*, Zagreb, Školska knjiga, ²1987.

²⁵ J. ŽUPANOV, *Poslije potopa*, Zagreb, Globus, 1995, 161.

²⁶ *Isto*, str. 175.

onoga koji ima najmanje«. ²⁷ Pojam *egalitarnog sindroma* konceptualizira kroz sljedeće elemente:

1. Perspektivu ograničenog dobra
2. Normu egalitarne podjele plaća
3. Redistributivnu etiku
4. Antipoduzetnički stav
5. Opsesija o privatniku
6. Intelektualna uravnilovka
7. Antiprofesionalizam
8. Antiintelektualizam.

Ove elemente Županov prvi puta spominje u svojoj studiji iz 1977. godine, ²⁸ pa nakon toga u eseju objavljenom u časopisu *Erazmus* 1993. godine, ²⁹ a kasnije ih konačno razrađuje i domišlja u poglavlju knjige objavljene 1995. godine. ³⁰

Radikalni egalitarizam Županov vidi kao veliku prepreku, ne samo industrijalizaciji, već sveukupnoj modernizaciji hrvatskog društva. ³¹ On također drži da su u Hrvatskoj postojale tri faze modernizacije (industrijalizacije, koju rabi kao sinonim). Prva koja traje najmanje 150 godina i dovršava se svršetkom Drugog svjetskog rata, a karakterizira je, prema njemu, više erozija tradicionalnog društva nego razvitak industrijskog i urbanog sektora. ³² Namjesto građanske kulture u tom se periodu razvija svojevrsni *neotradicionalizam* zasnovan na utopizmu, bilo seljačkom ili komunističkom, pa smo se, kako to vidi Županov, u periodu tranzicije, našli opet tamo gdje smo bili 1935. godine. ³³ Drugu fazu modernizacije, fazu socijalizma, opisuje pojmom *polumodernost* referirajući se na srpsku analitičarku Latinku Perović. ³⁴ Tu polumodernost karakterizira koegzistencija tradicionalnih i modernih elementa koje supsumira pojmom *jugoslavenski eksperiment*, organizacija društva koja djelomično prihvaća modernizacijske elemente kao što su tržišni mehanizmi, postavljanje znanosti kao pokretača razvitka, zamjena profesionalnog menadžmenta političkim... ³⁵

Treću fazu modernizacije Županov postulira u period stvaranja suvremene hrvatske države. Nije impresioniran njezinim rezultatima. Drži da je karakteriziraju četiri trenda: 1) dezindustrijalizacija, 2) retradicalizacija,

²⁷ *Isto.*

²⁸ Usp. J. ŽUPANOV, *Sociologija i samoupravljanje*, Zagreb, Školska knjiga, 1977.

²⁹ Usp. J. ŽUPANOV, Dominantne vrijednosti hrvatskog društva, *Erazmus*, 1 (1993) 2, 2-6.

³⁰ Usp. J. ŽUPANOV, *Poslije potopa...*, 176-180.

³¹ Usp. *isto*, 182.

³² Usp. J. ŽUPANOV, Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća, u: D. ČENGIĆ, I. ROGIĆ (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2001, 17.

³³ Usp. *isto*, 19.

³⁴ Usp. L. PEROVIĆ, *Ljudi, događaji i knjige*, Beograd, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 1995.

³⁵ Usp. J. ŽUPANOV, Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita..., 20.

3) »descijentizacija« i 4) birokratska regresija javne administracije.³⁶ U toj pesimističkoj perspektivi Županov vidi eventualni izlaz u dovršetku modernizacijskog procesa koji bi na sebe trebala preuzeti neka nova elita(e). Ta nova elita koja može dovršiti proces modernizacije mora biti visokokvalitetna upravljačka elita koja će biti kadra voditi kvalificirane poteze u politici, gospodarstvu i društvu.³⁷

Modernizacija Hrvatske kod Mardešića

Dok Županov traga za elitom koja bi provela, dovršila modernizacijski proces u Hrvatskoj, Rogić, kao što smo vidjeli, fokusira (post)modernizaciju i nju promatra kao ključ razvitka suvremenog čovječanstva, pa onda i suvremenog hrvatskog društva, dotle Mardešić veći naglasak stavlja na prisutnost/odsutnost religije u svijetu, napose u Hrvatskoj. Mardešić je više zainteresiran za ono što Rogić naznačuje pojmom *svijet života*, a što u njegovoj opširnoj analizi ostaje nerazrađeno, odnosno ono što se nalazi s onu stranu *egalitarnog sindroma* kod Županova.

Kao kršćanskog građanskog intelektualca³⁸ Mardešića valja razumjeti u njegovu iščitavanju događaja Drugog vatikanskog koncila koji je kršćanstvu dao nov zamah i modernizacijsku snagu.³⁹ U sociologijskom pristupu on je orijentiran na fenomenologijski i dijelom interakcionalistički pristup. U zazoru od totalitarnih praksi vidljiv je i njegov zazor od strukturalnih socioloških modela koji bi *prokrustovski* razvlačili ili sabijali stvarnost u pojedine *a priori* postulirane modele. To njegovu radu daje životnost i lepršavost, ali i problem »nedovršene priče« koju ćemo ovdje pokušati ukratko rekonstruirati.

Reflektirajući promjene u komunističkom svijetu, Mardešić 1990. godine objavljuje u *Obnovljenom životu* članak pod naslovom »Oktobar prije Bastille«. ⁴⁰ U tom kratkom tekstu od jedva dvije stranice sažeto obrazlaže da se na ovim prostorima »Oktobar« dogodio paradoksalno prije »Bastille«, odnosno da se seljačka revolucija dogodila prije građanske te da mi tek danas (1990.) ulazimo u građansko društvo u pravom smislu te riječi. On drži da je prijašnji socijalistički sustav bio bliži feudalizmu jer su u njemu bile na cijeni iste stvari kao i u klasičnom srednjovjekovnom feudalizmu: »Ideologija, vojska, stvaranje neprijatelja, davanje povlastica, samovolja lokalnih moćnika, nagrada za vjernost, a ne za rad, podmitljivost, pravna anarhija, raskošni život vlastodržaca, sluganstvo

³⁶ Usp. *isto*, 22.

³⁷ Usp. *isto*, 33.

³⁸ Mardešić je podrijetlom iz ugledne, imućne obitelji viških industrijalaca kojoj su nakon Drugog svjetskog rata oduzeta dobra, te je obitelj višestruko stradala u doba komunističkog totalitarizma.

³⁹ Usp. Ž. MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetom*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007, 9-31.

⁴⁰ Usp. J. JUKIĆ, Oktobar prije Bastille, *Obnovljeni život*, 45 (1990) 4, 217-218.

intelektualaca, davanje prava vlasništva na korištenje, izvanekonomska prisila, pretkapitalistička produktivnost, briga za raspodjelu, a ne proizvodnju.«⁴¹

I on, kao i Rogić, dolazi do zaključka da je Austrougarsko carstvo bilo na margini europskih modernizacijskih tijekova, da je za Hrvatsku ulazak u prvu Jugoslaviju bio velik korak unazad, a Titova je Jugoslavija, to humanistički i modernizacijski neodrživo stanje, samo feudalno konzervirala funkcionirajući kao feudalno carstvo s carem Titom na čelu i feudalcima koji su na svojim »feudima« imali potpunu vlast uz uvjet vjernosti »caru« bez obveze da se drže zakona i racionalnih procedura. Iz tog se razloga mi u devedesetim godinama, prema Mardešiću, ustvari ne vraćamo u građansko društvo, već u njega tek ulazimo.⁴²

Za razumijevanje aktualnih događanja u hrvatskom društvu, dinamike religijskog života te modernizacijskog potencijala u Hrvatskoj u današnje doba važno je, prema njemu, imati u vidu dinamiku društvenih zbivanja u Hrvatskoj na prijelomu 19. stoljeća, odnosno pred kraj 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća. Naime, tada su se formirali *svjetonazorski krugovi* koji su bitno odredili društveni, politički i religijski život u Hrvatskoj u 20. stoljeću, i to više u kulturnoj sferi jer se, prema njemu, »od preromaničkih crkva, prvog tiska Misala do Marina Držića i renesansnog graditeljstva u Dalmaciji, ne prestaje iskazivati duh jednog naroda koji se pokušavao kulturno uobličiti kad se već nije mogao politički ostvariti.«⁴³ Dakle, tek u 19. stoljeću stvaraju se uvjeti da se hrvatsko narodno biće može početi ustrojavati i kroz politiku, a ne samo kulturu. To se događa kroz tri kulturološka, idejna kruga uz koje se vežu tri lika:

1. Katoličko-crkveni uz koji se veže osoba biskupa Mahnić.
2. Liberalno-građanski vezan uz osobu Milana Marjanovića.
3. Marksističko-komunistički koji nije vezan ni uz jednu osobu već uz Drugi kongres komunističke partije Jugoslavije održan u Vukovaru i njegova kruta dogmatska stajališta.⁴⁴

Sva tri svjetonazorska kruga Mardešić naziva »integrističkim«, pa i onaj liberalni kojem je perjanica bio gorljivi zagovornik liberalizma Marjanović. Za njega kaže da je »nehotice bio posve sličan biskupu Mahniću, osim u sržnom idejnom neslaganju i očitaj opreci svjetonazora. Opređeljenja su im bila suprotna, ali duh vremena vrlo sličan: polemika, veliki idejni sustavi, nepopustljivost, borbenost, neautonomija zemaljskih vrednota, ideološka isključivost i traženje potpore pozitivne znanosti.«⁴⁵ Dakle, rekli bismo *antimodernizacijske* tendencije. To vrijedi naravno i za treći integristički krug, komunistički, za koji Mardešić drži da je ustvari bio »najslabiji«.⁴⁶

⁴¹ Isto, 217. Također i J. JUKIĆ, *Budućnost religije*, Split, Matica hrvatska, 1991, 210.

⁴² Usp. J. JUKIĆ, isto, 211.

⁴³ Ž. MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetom...*, 795.

⁴⁴ Usp. isto, 796.

⁴⁵ Isto, 800.

⁴⁶ Isto, 801.

Ono što je Mahniću i njegovim sljedbenicima oko časopisa *Hrvatska straža*, koji je imao podnaslov *Antemurale Christianitatis*, promaklo, no ne samo njima već i cijelom nizu pretkoncilskih teologa, jest činjenica da je »samo kršćanstvo u svojem izvornom obliku bilo i ostalo nezaobilaznim čimbenikom rođenja i stvaranja moderniteta«. ⁴⁷ Paradoksalno, sva su se ova tri svjetonazorska kruga izgubila u antimodernizacijskim labirintima u kojima su pokušavali isključiti ove druge, a ne promovirati ono najbolje, bilo u kršćanstvu, liberalizmu ili socijalnom programu socijalizma koji je bio posve u drugom planu, iza ideološke borbe. Sva su se tri rastopila u vlastitoj sekularizaciji. Posljednji, komunistički socijalizam koji je prvotno bio oduševljen rastom sekularizacije u društvu, no nije primijetio da »val sekularizacije mnogo uspješnije i sudbonosnije izgriza i rastače njihove svjetovne mitove nego tradicionalna religijska vjerovanja«. ⁴⁸

Suvremeno hrvatsko društvo, prema Mardešiću, opterećeno je s dva predmoderniteta koji imaju snažan utjecaja na dinamiku društva danas. Riječ je o *katoličko-feudalnom* i *komunističkom* predmodernitetu. Tu, uz probleme koje je stvorio rat, Mardešić vidi još jedan problem koji priječi željenu modernizaciju hrvatskog društva: europski pritisci da se društvo ubrzano modernizira »po mjeri vanjske procjene, a ne unutrašnje potrebe«. ⁴⁹ Također uočava i fenomen rađanja nove oporbe modernitetu u svijetu i kod nas kroz rađanje *fundamentalizma*. I dok je *integrizam* sav okrenut prošlosti i bježi od moderniteta u prošlost, fundamentalizam je okrenut borbi, »pokušajem pobjede nad modernitetom u sadašnjosti, dajući cijelom sukobu posebnu isključivost i naglašenu dramatičnost po uzoru na stare religijske dualizme. Jer za pobjedu se traži mnogo više nego za bijeg, što ima za posljedicu povećanu bojovnost, spremnost, fanatizam, ideološkičnost, netrpeljivost, pa ponegdje i mržnju«. ⁵⁰

Mardešić, reflektirajući opasnosti od religijskih dualizama, integrizama i fundamentalizama koje vide više kao svojevrsne ateizme nego ozbiljna religijska vjerovanja, zaključuje da je sudbina svijeta ipak u rukama ozbiljnih vjernika, a ne njihovih protivnika, ⁵¹ odnosno, drugim riječima, Mardešić traži da vjernici preuzmu aktivnu ulogu u kreiranju društva i to upravo izvrsnošću, otmjenošću, stvaranjem boljeg, humanijeg svijeta, dakle, kako bi rekao Rogić, (post)modernizacijskim pothvatom neke nove (?) elite u hrvatskom društvu, kako bi se to moglo misliti oslanjajući se na Županovljevu misao.

⁴⁷ Isto, 836.

⁴⁸ J. JUKIĆ, *Budućnost religije...*, 214.

⁴⁹ Ž. MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetom...*, 851.

⁵⁰ Isto, 861.

⁵¹ Usp. isto, 886.

Rasprava

Ako bismo sada nekako željeli proširiti Mardešićevu misao, bez pretenzija da je zaokružimo jer to u ovom radu nije ni cilj niti je moguće, mogli bismo reći da Mardešićeva misao smjera u potrebu aktiviranja triju društvenih aktera koje karakteriziraju tri fundamentalna zaborava:

1. Kršćani su zaboravili pitati o Bogu: Mislimo na konkretnu dilemu *Cezareje Filipove* gdje Isus postavlja ključno pitanje svojim učenicima: »A što vi mislite, tko sam ja?« (Mk 8, 27-30).
2. Liberali su zaboravili pitati o čovjeku. Različiti prigodni odgovori na to se pitanje pretpostavljaju, ali se pitanje, osim u uskim stručnim antropološkim i filozofskim krugovima, više gotovo i ne postavlja.
3. Ljevica je »zaboravila« postavljati pitanje o socijalno depriviranim i iscrpljuju se manje-više u propitivanju i promoviranju manjinskih prava, posebice seksualnih manjina.

Bez odgovora na ova pitanja ostajemo izvan *svijeta života*, promašujemo ga, te naše aktivnosti gube smisao, odnosno ostaje nam samo opcija borbe protiv, kako je to naznačio Mardešić, bijega u prošlost ili obračuna s neistomišljenicima u sadašnjosti. Jedna i druga opcija nameću se kao sukob s modernitetom i kao takve mogu donijeti samo kaos i nesreću, nikako ne i boljitak, što je cilj svakog osobnog i društvenog razvitka.

Ova tri autora dali su sinteze hrvatskog društva koje se, nezavisno, polazeći od različitih teoretskih, svjetonazorskih, egzistencijalnih iskustava i uvida, te empirijskih uvida, u mnogim ključnim uvidima začudno poklapaju što njihovim radovima daje legitimitet antologijskih studija hrvatskog društva koje je u budućim analizama toga društva nemoguće zaobići.

Na osnovu dosadašnjih izvoda i analiza možemo reći da je teško govoriti o hrvatskoj modernizaciji kao o linearnom, homogenom modelu. Iz perspektive trojice analiziranih autora dobivamo relativno jasnu sliku o dinamici hrvatskog modernizacijskog hoda koji je obilježen s nekoliko hendikepa: hendikepa »dvostruke periferije«, manjak nacionalnih ustanova kadrih podržati ovakav projekt, diskontinuiranosti društvenih uređenja. Mogli bismo nabrajati još mnoge uvjetovanosti koje su opterećivale sve pokušaje hrvatskih modernizacija kroz povijest, no to nije svrha ovoga rada. Nas zanima kako su se ove modernizacijske mijene utisnule u kolektivnu svijest Hrvata? I tu bismo dodali mišljenje koje se nadovezuje na analize naznačenih autora.

U promišljanjima hrvatskih modernizacija, pa i razvojnih potencijala suvremenog hrvatskog društva često se, neopravdano, previđa činjenica koja bitno utječe na manevarski prostor koji stoji na raspolaganju svim mogućim hrvatskom elitama i mogućim dinamikama razvitka suvremenog hrvatskog društva. To je obrazovna struktura hrvatskih građana. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine u Hrvatskoj je tek 7,8% visoko obrazovanih ljudi, tj. ljudi sa zavr-

šenim fakultetima. Od toga imamo 7.443 doktora znanosti i 12.539 magistara. S druge strane, 40% ljudi koji ima tek osnovnu školu ili niže obrazovanje, a 27% građana je steklo KV-VKV obrazovanje.⁵² Za suvremen, dinamičan razvitak društva kakav želimo ne ohrabruje činjenica da je gotovo 2/3 populacije funkcionalno nepismeno za prihvaćanje suvremenih tehnologija, da je većina nespripremljena prihvatiti modernizacijske izazove i da je stoga racionalno se orijentirajući, sklonija razvitku/održanju renterijerskih koncepcija društva nego prihvaćanju modernizacijskih koncepcija koje pretpostavljaju i zahtijevaju stanovita znanja i vještine te njihovo trajno usavršavanje. U najoptimističnijoj verziji najviše petina populacije kadra je informirati se o procesima u društvu.⁵³ No stvarno raspoloživih vjerojatno ima i znatno manje.

Ovaj čin odabira modernizacije ili renterijerstva bitan je za konstrukciju morala, posebno socijalne dimenzije morala koja u bitnome ovisi o ideji pravednosti, odnosno onome što se vidi kao pravedno. Je li to raspodjela prema potrebama najslabijih ili otvorenost društva za razvitak prema mogućnostima najposobnijih? Tu se razvijaju dvije bitno različite slike toga što je pravedno/nepavedno, odnosno moralno/nemoralno. Privatizacija bivšeg hrvatskog »društvenog vlasništva« dodatno je opteretila ovaj nepovoljan modernizacijski potencijal hrvatskog društva. I ono malo tehnički kompetentnog modernizacijskog kapitala koje je hrvatsko društvo imalo relativiziralo se kroz model hrvatske privatizacije u kojemu su izjednačene razlike između »modernizacijski sposobnih« i »modernizacijski nesposobnih« sudionika privatizacije.⁵⁴ Reakcija javnosti, koja je prema Rogiću iz procesa privatizacije aktivno isključena je dakako moralistička⁵⁵ s osjećajem prevarenosti i s negativnim razvojnim potencijalom defetizma jer ni jedan ponuđeni model nije uspio donijeti boljitak,⁵⁶ a upravo je boljitak smisao promjene, tranzicije. Do boljitka za većinu populacije u većini tranzicijskih zemalja još nije došlo. Nalazi o »dobitnicima« i »gubitnicima« tranzicije prilično su jasni u mnogim istraživanjima i analizama doma-

⁵² Prema: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Statistički ljetopis hrvatskih županija 1993.*, Zagreb, 1994., CD verzija. 2011. godine rađen je nov popis stanovništva. Očekuje se blago poboljšanje obrazovne strukture, no ne u tolikoj mjeri da bi moglo po sebi dostići »kritičnu masu« potrebnu za unutarnji modernizacijski zamah.

⁵³ Usp. V. ŠAKIĆ, Je li moguć hrvatski nacionalni i društveni konsenzus, u: S. BALOBAN, G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, 2007, 207.

⁵⁴ Usp. I. ROGIĆ, (De)konstrukcija modela javne komunikacije u hrvatskoj privatizaciji, u: D. ČENGIĆ, I. ROGIĆ (ur.), *Privatizacija i javnost*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1999, 84.

⁵⁵ Usp. *isto*, 83.

⁵⁶ O stanju i razvoju defetizma u hrvatskom društvu govorili su i pisali Kušar i Zrinščak pod teološkim i sociološkim vidom. Usp. Kušar, S., Protiv defetizma i kritizerstva u hrvatskom društvu. Teološki pogled, u: S. Baloban (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Glas Koncila, 1999, 65-82; S. ZRINŠČAK, Protiv defetizma i kritizerstva u hrvatskom društvu. Pogled sociologa, u: S. BALOBAN (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Glas Koncila, 1999, 83-95.

ćih i stranih autora. Dobitnici su bivše komunističke i tehnomenađzerske elite, a gubitnici su upravo oni koji su pokrenuli i iznijeli promjene u nadi da će se nabolje promijeniti njihov konkretan život.⁵⁷ Takav razvitak događanja otvorio je mogućnost razvitka »moralne panike« jer jedan se sustav srušio, a drugi se nije izgradio na način i brzinom kojom se to očekivalo.

Demografska struktura stanovništva još je jedna *društvena činjenica* koju valja imati na umu u našoj analizi. Starenje stanovništva, kontinuirani pad nataliteta i fertiliteta dovode do nepovoljne demografske strukture i odnosa radno aktivnog i uzdržavanog stanovništva, što dodatno umanjuje, uz navedeni obrazovni deficit, razvojne potencijale društva.⁵⁸ Ovakav nas razvitak vodi u paradoksalnu situaciju: s jedne strane imamo mnoštvo nezaposlenih, a s druge strane nemamo dovoljno i imat ćemo sve manje one radne snage koja je kadra konkurirati na suvremenom, globaliziranom tržištu rada u Hrvatskoj. U ovom kontekstu valja na umu imati efekt *obrnutе socijalizacije*, odnosno činjenicu da mlađe generacije mnogo brže usvajaju znanja potrebna za snalaženje u tehnički sve sofisticiranijem svijetu i *de facto* bivaju »iskusniji« od starijih generacija, što dovodi u pitanje autoritet starijih i mogućnost transfera vrijednosti, a onda i moralnih vrijednosti te bitno utječe na stanje i trend razvitka morala u Hrvatskoj.

Još je važno imati na umu te pretpostaviti njegov efekt na strukturalnoj razini utjecaj *rata i poraća*. Rat je događaj bez presedana u životu pojedinca i zajednice. Hrvatska je, zajedno s Bosnom i Hercegovinom, imala nesreću da je u svom tranzicijskom hodu bila praćena ratom za nezavisnost. Ne ulazeći u samu genezu rata, treba naznačiti nekoliko elemenata koji bitno utječu na stanje morala u društvu. Prije svega, rat nosi demografske gubitke, što direktne, što indirektnе, a u Hrvatskoj konkretno i promjenu etničke slike. Rat košta. Prema podacima Državne revizije, kako navode Perković i Puljiz, izravna ratna šteta u Hrvatskoj u razdoblju 1990.-1999., odnosno direktni troškovi Domovinskog rata iznose 236.431.568.000 kuna, odnosno 31.993.446.278,76 eura.⁵⁹ Kad se uzme u obzir ova činjenica onda hrvatski vanjski dug dobiva nešto drukčije konture.

Nadalje, rat dovodi do ekstremnih situacija, mogućnosti socijalnog uspinjanja i padova pojedinaca, ali i skupina koje u regularnim uvjetima ne bi dolazile u situaciju velike promjene svog socijalnog statusa. Uzimajući u obzir tranzicijsku traumu, privatizacijsku traumu koja se događala u vrijeme rata, a koji je po

⁵⁷ Usp. I. ROGIĆ, (De)konstrukcija modela..., 84; V. ŠAKIĆ, Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – sociopsihološki pogled, u: D. ČENGIĆ, I. ROGIĆ (ur.), *Privatizacija i javnost*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 206; M. J. SCHNARRER, Tranzicijske demokracije i Europa: gospodarsko-politički aspekti na temelju promjene sustava i mentaliteta, u: S. BALOBAN (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, 2001, 46.

⁵⁸ Usp. S. ZRINŠČAK, Obiteljska politika, u: *Socijalna politika Hrvatske*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2008, 279-336.

⁵⁹ Usp. M. PERKOVIĆ, V. Puljiz, Ratne štete te izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 8 (2001) 2, 235.

sebi teška trauma, nije neočekivano što sva istraživanja javnog mnijenja u Hrvatskoj kontinuirano bilježe eroziju povjerenja u institucije i ljude,⁶⁰ a što opet dovodi do moralnih dilema, posebno na socijalnom području. Već situacija u kojoj se pojedinac nalazi u situaciji *black box* dovoljno je neugodna i onda kad se ima povjerenja u sustav, iako se bazično ne razumije procedura. Situacija u kojoj je procedura nejasna, zamršena u sebi, a još se k tome i nema povjerenja u sustav, stanje biva značajno složenije i uvjetuje racionalnu prilagodbu koja se očituje u pokušaju direktne kontrole sustava u što je moguće većoj mjeri. Dakle, tu nastaje potreba uspostave prijateljstva, poznanstva unutar sustava za stvari koje bi se trebale rješavati u regularnoj proceduri bez potrebe kontrole toga sustava, odnosno otvara se realan prostor za praksu mita i korupcije. Jednom riječju, za metodu naslijeđenu iz socijalističkog perioda koja se najbolje odražava u krilatici: »Snađi se družel!« Inače, sam je socijalistički sustav po sebi destruirao povjerenje i razvio devijantnu formu povjerenja u društvu,⁶¹ a ono je jedan od bitnih faktora političke i socijalne stabilnosti društva.

Dotičući se povjerenja nužno se dotičemo i institucionalnog sustava i njegova funkcioniranja u Hrvatskoj. Županov drži da je tijekom osamostaljenja Hrvatske došlo do »birokratske regresije javne administracije«,⁶² te smatra da političke elite nisu učinile ništa na »debalkanizaciji administracije«. ⁶³ Možda su njegove teze malo oštro intonirane, ali daju dobru potku za razumijevanje stanja u hrvatskoj administraciji. Mi držimo da nije došlo do regresije hrvatske administracije, ali ni je došlo ni do njena adekvatnog razvitka da bi mogla pratiti dinamiku razvitka zahtjevnog demokratskog društva. Aktualna hrvatska administracija možda je najživlji ostatak socijalističkog sustava i u mnogočemu usporava razvitak Hrvatske. Medijska su svjetla obično uprta u političare i ljude koji se na sceni pojavljuju kao »frontmani«, međutim konkretne poslove, pa i pripreme političarima, obavlja administrativno osoblje koje ostaje u sjeni zanimanja medija, ali i ozbiljnih reformi. Dobro imati u vidu Weberovu opasku da je političar u odnosu na birokrata uvijek u poziciji diletanta u odnosu na profesionalca.⁶⁴ Ovom općem zaostajanju u razvoju administrativnog aparata valja pridodati i nesnalaženje hrvatskog zakonodavca koji još uvijek, između ostalog i uz podršku spomenutog administrativnog aparata u vidu stručnih

⁶⁰ Usp. S. BALOBAN, I. RIMAC, Povjerenje u institucije u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, 68 (1998) 4, 665-666; G. ČRPIĆ, Socijalna osjetljivost mladih, u: S. BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, 2000, 173; J. Baloban, G. ČRPIĆ, Werte als Wegmarken an den Wegen in die Zukunft, u: H. RENÖCKL, S. BALOBAN (ur.), *Jetzt die Zukunft Gestalten! Sozialethische Perspektiven*, Wien-Würzburg, Echter Verlag, 2010, 181.

⁶¹ Usp. P. SZTOMPKA, *Trust. A sociological theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

⁶² J. ŽUPANOV, *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita...*, 22.

⁶³ *Isto*, 32.

⁶⁴ Usp. M. WEBER, *Politika kao poziv*, u: V. KATUNARIĆ (ur.), *Vlast i politika*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 1999.

službi, umjesto da normativno uređuje hrvatsko društvo, normativno propisuje ideale što ostavlja širok prostor diskrecije raznim upravnim razinama u društvu, a onda i širok prostor za širenje prakse mita i korupcije.⁶⁵ To naravno bitno utječe na razvitak morala u društvu.

Uz ove »unutarhrvatske« uvjetovanosti u vidu valja imati i značajnu uvjetovanost koju Hrvatska ima u globalnom kontekstu. Ovaj je utjecaj realan, nemoguće ga je izbjeći pa je važno uzeti ga u obzir. Tu nije samo riječ, pa čak nije ni poglavito riječ o utjecaju na hrvatsku samostalnost i državnost. Danas je suverenitet ionako dinamična tvorevina koja ovisi u bitnome o modernizacijskom kapacitetu društva. Ukoliko je taj kapacitet nizak, a postoje ozbiljni pokazatelji koje smo već dosada iznijeli i koji nam daju za pravo pretpostaviti da je u Hrvatskoj tako, onda se nalazimo u situaciji zahtjeva »modernizacije odozgo« koja se u društvu ne doživljava kao osloboditeljski već naprotiv kao zarobljavajući proces. Negativne učinke takvog vida modernizacije naznačili su Rogić i Mardešić i mi smo ih prethodno naveli. Glavni problem koji je važan za našu raspravu je moguća skepsa i rezerva prema usvajanju građanskih standarda i normi ponašanja ukoliko one budu dolazile kao nametnute, bez osjećaja za postupnost u njihovu usvajanju i izgradnju u postojećem sustavu vrijednosti i morala. Te se vrijednosti prepoznaju kao još jedan u nizu *propisanih ideala* koji ne treba uzeti ozbiljno jer se realan život ionako odvija izvan tog konteksta sa sasvim drugim problemima, vrijednostima i *pravilima igre*. Ako tu uzmemo u obzir i utjecaj korporacijskog krupnog kapitala, financijskog tržišta, političkih interesa pojedinih aktera na aktualnoj političkoj sceni u svijetu, onda dolazimo do realne situacije u kojoj se konstituira aktualni sustav vrijednosti u Hrvatskoj, razapet između unutarnjih mogućnosti i vanjskih zahtjeva, držimo često potpuno neprimjerenih, no to je tema za sebe. Ovdje je važno upozoriti da ovaj utjecaj postoji i da je nužno pretpostaviti njegovu refleksiju u raznim područjima života.

U suvremenom društvu bez medija je naprosto nemoguća komunikacija. Društva su prevelika i odveć složena da bi se mogle ostvariti neposredne komunikacije »licem u lice« (*face to face*). Da je neposredna komunikacija nemoguća u prevelikim zajednicama jasno je već Platonu koji traga za »idealnim« brojem građana polisa. Bilo kako bilo danas smo upućeni i osuđeni na javnu komunikaciju putem medija. Na probleme suvremene komunikacije, poteškoće vezane uz mogućnost manipulacije medijima upozorili su mnogi autori u proteklom stoljeću: od pisaca distopijskih romana Aldousa Huxleya i Georgea Orwella, pa do analitičara suvremenih društava poput Jeana Baudrillarda i Noama Chomskog. Kada je riječ o Hrvatskoj, dugogodišnja snažna kontrola medijskog prostora za-

⁶⁵ O toj je temi raspravljano u više navrata. Usp. S. Baloban, Kriza zakonitosti i potreba za etikom u Hrvatskoj, u: V. DUGALIĆ (ur.), *Spe et labore*, Đakovo, Teologija u Đakovu, 2003., 405-422; G. ČRPIĆ, Mentaliteti i donošenje zakona. Analiza jednog aktualnog slučaja, *Nova prisutnost*, 1 (2003) 1, 155-170; G. ČRPIĆ, Suvremeni hrvatski areopag, u: S. BALOBAN, G. ČRPIĆ (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, 2007, 25-49.

sigurno je imala dugoročnih negativnih posljedica koje se očituju barem kroz dva vida: prvi, evidentno je veoma izraženo nisko povjerenje u medije,⁶⁶ a drugi je *forma mentis* razvijena unutar samog medijskog prostora koja je niz godina bila formirana kao potpora jednom svjetonazoru.

Veliko je pitanje koliko mediji u Hrvatskoj omogućuju, odnosno onemogućuju, javnu komunikaciju? Komparativna analiza stavova građana i tiska govori da postoji značajan raskorak između mišljenja građana i medijski konstruirane stvarnosti.⁶⁷ Mogućnost, odnosno nemogućnost, kvalitetne javne komunikacije, kako to naznačuje Rogić,⁶⁸ u bitnome pridonosi mogućnosti smjera razvitka sustava vrijednosti i morala u društvu i zato su za nas bitni i uzimamo ih u obzir takve kakvi jesu.

Zaključak

Na kraju ove naše refleksije hrvatske modernizacije i hrvatskih modernizacijskih kapaciteta držimo da svoje hipoteze možemo smatrati potvrđenima. Trojica spomenutih autora daju heuristički plodan okvir za razumijevanje, analizu i projekciju hrvatskih modernizacija i hrvatskog modernizacijskog kapaciteta. Na osnovu analize Mardešićeva rada, možemo zaključiti da je riječ o analitičaru hrvatskog društva koji posebno fokusira fenomen svetoga, religioznoga, koje mu funkcionira kao ključna varijabla za razumijevanje društva pa prema tome pred sobom imamo prije svega sociologa, pa tek onda sociologa religije. Držimo da ubuduće Mardešićeve radove treba gledati pod tim kutom, jer analiza svetoga kod njega samo je nužan uvjet analize i razumijevanju društva u kojemu se sveto otkriva i sakriva bitno utječući na dinamiku i mogućnosti razvitka društva.

⁶⁶ Usp. S. BALOBAN, I. RIMAC, Povjerenje u institucije..., 665-666; G. ČRPIĆ, Socijalna osjetljivost mladih..., 173.

⁶⁷ Usp. V. ŠAKIĆ, Je li moguć hrvatski nacionalni i društveni konsenzus, u: S. BALOBAN, G. ČRPIĆ (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, 2006, 33.

⁶⁸ Usp. I. ROGIĆ, (De)konstrukcija modela...

Gordan Črpić

Possibilities and difficulties in the modernisation of Croatian society from the viewpoints of Mardešić, Rogić and Županov

Summary

The paper dealing with the work of Croatian sociologist Željko Mardešić was presented at the scientific symposium on »Željko Mardešić – Metamorphoses of the Sacred in Modern World« that took place in Zagreb in June 2011. The paper indicates that Mardešić should not be seen solely as a sociologist of religion, but primarily as a Croatian sociologist who offered a great contribution to understanding the modernisation of Croatian society, in particular by reflecting on the phenomenon of religiosity and the sacred in the manner of a classic sociologist. In this context the paper gives an insight in the analysis of modernisation processes in Rogić and Županov and shows that the three authors, starting from different theoretical baselines and different angles of view, came up with their original contributions to understanding modernisation in Croatia.

Key words: modernisation, Mardešić, Croatian society, religiosity.